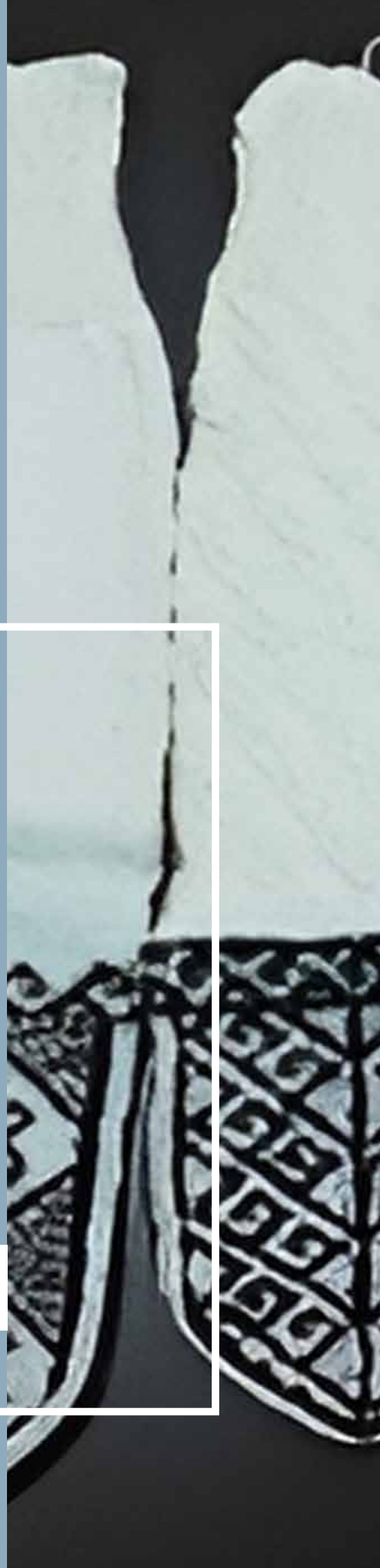

Kars Geleneksel Kafkas, Osmanlı, Türkmen Kadın Giyimleri ve Etkileşimleri

Emine ERDOĞAN, Feyza AKARSLAN KODALOĞLU

Kars Geleneksel Kafkas, Osmanlı, Türkmen Kadın Giyimleri ve Etkileşimleri*1

Kars Traditional Caucasian, Ottoman, Turkmen Women's Clothing and Interactions

Emine ERDOĞAN**

Feyza AKARŞLAN KODALOĞLU***

Özet

Yaratılışından günümüze kadar kendi sınırları içinde kalmayıp sürekli yer değiştiren insanoğlu, bu yer değişiklikleri esnasında hem kendi kültürünü gittiği yerlere taşımış hem de yerleştiği coğrafyalarda mevcut olan kültürleri benimsemiştir. Bu durum bazen gelenek veya kültürlerin yok olmasına neden olmuş, bazı durumlarda da farklı kültürel değerlerin kaynaşmasını beraberinde getirmiştir.

Kültürlerin önemli öğeleri arasında yer alan ve kültürel etkileşimlerin izlerini taşıyan geleneksel giysiler, günümüzde artık çoğunlukla müzelerde görülebilmektedir. Kars'ın kültürel değerlerinden olan geleneksel giysiler de birçok medeniyetin izlerini barındıran Kars Müzesi'nin eser koleksiyonları arasında sergilenmektedir. Müze haricinde, yerel halkın sandıklarında ve albümlerinde az da olsa geleneksel giysi örnekleri tespit edilebilmektedir.

Çalışmamız esnasında müze ve alan araştırmaları neticesinde ulaştığımız geleneksel kadın giyim örnekleri; üst bedene giyilenler, alt bedene giyilenler ve tamamlayıcı giysi aksesuarları olmak üzere 3 grup şeklinde ele alınmış; tamamlayıcı giysi aksesuarları da başa giyilenler, ayağa giyilenler ve diğer giysi aksesuarları şeklinde gruplandırılmıştır.

Kültürel mirasımızın bir parçası olan Kars geleneksel kadın giyimlerini gün yüzüne çıkarmaya; tarihi, tipolojik, sanatsal ve kültürel açıdan inceleyip, yazılı ve yazısız kaynaklarla açıklamaya çalıştığımız bu çalışmamızın Kars geleneksel kadın giyimlerinin gelecek kuşaklara aktarılması hususunda hem sanatsal hem de bilimsel belge niteliği taşıyacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Giyim, Gelenek, Kültür, Tarih, İpek Yolu.

Abstract

Since its creation to the present, people have never stayed within their own borders but have constantly moved. During this movements, they have taken their culture to where they have gone and also have adopted the cultures of the places where they have settled. This phenomenon has sometimes destroyed some traditions or cultures; other times has caused different cultural values merge.

Traditional clothes, as important elements of cultures and by reflecting the cultural interactions, can only be seen in the museum in our times. Traditional clothes of Kars are exhibited in the collections of Kars Museum where it is possible to see the traces of many civilizations. Except the museums, at times, it is possible to find examples of traditional clothes in the crates and albums of local population.

Samples of traditional women's clothing reached during our research are examined in 3 groups; clothes for upper body and lower body and complimentary accessories. Complimentary accessories are grouped as the head-worn, foot-worn and others.

It is believed that, this research in which we tried to bring the traditional women's clothing that is an element of our cultural heritage to the light and to explain them in the scope of written and unwritten sources will serve as artistic and scientific documents for transmitting this tradition of women's clothing to future generations.

Key Words: Clothing, Tradition, Culture, History, Silk Road.

1 Bu makale Emine ERDOĞAN'ın sanatta yeterlilik tezinden üretilmiştir.

* Geliş Tarihi: 06.02.2022 - Kabul Tarihi: 14.10.2022

** Dr., Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Kars, emineerdogan@kafkas.edu.tr, ORCID:0000-0003-0249-4369

*** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Tekstil Teknolojisi Anabilim Dalı, feyzaakarşlan@sdu.edu.tr, ORCID:0000-0002-7855-8616

Giriş

İnsanoğlunun yaratılışından bu yana bir ihtiyaç olarak gördüğü giyinme; inanç, sosyal statü, ahlaki değer, yaş, coğrafi koşullar gibi unsurlardan etkilenmiştir. Günlük yaşam pratikleri yanında estetik özelliklere bağlı olarak da çeşitlenen giysiler; evde, çalışırken veya özel günlerde giyiliyor olmasına göre farklılıklar göstermiştir. Kültürel değerlerin ve yaşam biçiminin bir yansıması olduğunu söyleyebileceğimiz geleneksel kıyafetlerin çoğu günlük yaşam, gelenek-görenekler, inanç, dünya görüşü gibi unsurlarla bağlantılıdır. Bununla birlikte ulaşım ağlarının gelişmesiyle hazır giyime erişebilirliğin artması, teknolojiyle birlikte yaşam standartları ve biçimleri ile geleneksel üretim alışkanlıklarının değişime uğraması, günümüzde geleneksel kıyafetlerin yok olmasına yol açmıştır.

Anadolu'ya açılan kapı olduğunu söyleyebileceğimiz, bu nedenle "kapı şehri" olarak da tanımlanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kars, Kaşgarlı Mahmut'a göre "*deve veya koyunun yününden yapılan elbise ve karsak derisinden güzel kürk yapılan hayvan, bozkır tilkisi*" demektir. Buharalı Şeyh Süleyman ise Kars'ın "*Şal, kuşak, dokuma, bel bağı, futa, miyambet, karsak, tilki*" anlamına geldiğini ifade etmektedir (Doğan, 2018: s. 69). Kadim tarihiyle dikkat çeken bir il olarak genellikle kültürel, tarihi ve jeopolitik parametreler üzerinden ele alınan bir yerleşim olan Kars'ın kültürünün ayrılmaz bir parçası olan geleneksel kıyafetleri ise yeterince inceleme konusu olmamıştır.

1959 yılında Kars'ın kültürel değerlerini yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla bir vilayet odasında temelleri atılan, o günden bu yana Kars ve yakın çevresinden tarihi ve kültürel varlıkların toplanarak kayıt altına alındığı Kars Müzesi, birçok eserin yanında geleneksel giysilere de ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda az da olsa yerel halkın sandıklarında, fotoğraf albümlerinde de geleneksel giysi örneklerine rastlanabilmektedir. Bu örnekler incelendiğinde, ilk olarak, geleneksel giysilerin hammaddelerinin hayvanlardan elde edildiği görülebilir. Halkın temel geçim kaynağının hayvancılık olmasının bir yansıması olduğunu söyleyebileceğimiz bu durum aynı zamanda iklim şartlarıyla da bağlantılıdır. Özellikle kış mevsiminin ağır ve uzun olmasından dolayı yünlü giysiler yoğun olarak giyilmiştir. Havaların iyice

ısındığı yaz mevsiminin ortalarında ve sonbahar aylarında koyunlar kırkılır ve yünleri toplanır. Yatak yorgan yapılmasında yaz yünü tercih edilir, sonbaharda kırkılan koyun yünleri ise çorap ve diğer dokuma işlemlerinde kullanılır (Dündar ve Çetinkaya, 2002: s. 259). Derisi ve tüyleri giysilerde kullanılan koyun, aynı zamanda "koçboynuzu" adı altında dekoratif bir öge olarak kilimlere, halılara, çoraplara ve kullanılan diğer eşyalara da işlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı geleneksel giysilerin özel bir yere ve özgünlüğe sahip olduğu Kars'ta bu giysileri gün yüzüne çıkarmak, detaylı biçimde incelemek, literatüre ve sanata katkı sağlayarak Kars geleneksel kadın giyimini yaşatmaktır. Araştırma, Kars ilinde ve Kars Müzesi'nde tespit edilen Osmanlı, Türkmen ve Kafkas geleneksel kadın giysilerini kapsamaktadır. Bu amaçla alan ve literatür taramaları yapılmış; araştırmalarda elde edilen ve fotoğraflardan tespit edilen örnekler sanatsal ve teknik açıdan incelenmiştir. Kültürel taşıyıcılığa örnek teşkil etmek, sanat ve tasarım alanına yenilikçi bakış açısı getirmek ve kültürel bir değerimiz olan Kars giyim-kuşamının tanıtılarak gelecek nesillere aktarılmasına imkân yaratmak araştırmamızın diğer amaçları arasındadır.

1. Kars Geleneksel Kadın Giysileri

Coğrafi konumundan dolayı gerek göçler gerek savaşlar yoluyla tarihi boyunca birçok etnik grubu bünyesinde barındırmış olan Kars, kültürel çeşitlilik açısından oldukça zengindir. Bu zenginliğin yansımaları bulunduğu Kars geleneksel giysileri veya parçaları günümüzde düğünlerde, törenlerde, bayramlarda kısacası özel günlerde halk tarafından halen kullanılmasına ve özellikle kırsal alanda yaşayan bazı yaşlılar tarafından günlük hayatta da giyilmesine rağmen bu örnekler oldukça az sayıdadır. Yöresel oyunlarda giyilen giysiler ise asıllarına benzerlik gösteren sonradan yapılmış örneklerdir. Bundan dolayı Kars geleneksel giysileri hakkında en detaylı ve doğru bilgiler Kars Müzesi'nden, yöre halkının sandıklarından ve fotoğraf arşivlerinden tespit edilen örnekler aracılığıyla elde edilebilmektedir.

Gerçekleştirilen müze ve alan araştırmaları doğrultusunda yörede Osmanlı etkisinin de görüldüğü

Kafkas ve Türkmen (Resim 1) giysilerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Türkmen giysilerinde (Resim 2) çoğunlukla Orta Asya'dan göç eden Türk boylarından olan Oğuz Türklerinin giyim tarzı görülmektedir. Bu giyim şekli, giyildiği dönemde Kars'a bağlı olan Ardahan ilinin Damal ilçesinde yoğunlaşmaktadır.

Yöre insanı, özellikle de kadınlar, yöresel giysilerini yaylada (Resim 3), evde ve özel günlerde kısacası günlük hayatın her alanında kullanmışlardır. Genel olarak kadınlar, yörede hâkim olan soğuk hava koşullarından da bir korunma yöntemi olarak kat kat giyinmektedir ve giysilerde ağır taş boncukların işlendiği süslemeler hâkimdir. Bu kadar katlı ve ağır giysileri taşımaları yöre kadınının güçlü olduğunun göstergesidir.

Evli veya dul kadınların, genç kızların, yaşlıların kıyafetleri; dinge (kofik-terlik-koh) üçetek entari (saya), arkalık, şalvar, iç göynek, gurduşka (yelek, fermene, libade), mintane (cepken, salta), puşu, peştamal, döşlük (tor), kolçak, kalagey-vala (başörtüsü), dayra (daire, don), önlük, kemer, kolçak, siğil (şakaklık), dulluk ipi, top, zincef, sakaldırık (sakalduruk), keten, yedek, kuşak, gümüş kemer (Kafkas kemeri), kundura, çapula (kaba deriden yapılmış ucu sivri ve kıvrık ayakkabı, yemeni)'dan oluşur.

Türk kadın giyimindeki en eski ve en bilindik parça "üçetek"tir (Resim 2-3). Anadolu'nun birçok yerinde görülen bu giysi Kars ve çevresinde daha çok "üçetek entari" adıyla bilinmektedir. Geçmişte kadınlar üçeteği, hem kentlerde hem de köylerde giymişlerdir. Günlük yaşamın her alanında ve her mevsim giyilebilen üçetek; farklı renklerde, pamuklu ve yünlü kumaşlardan üretilmektedir. Ayrıca kadife ve atlas kumaştan olanların düğünlerde, bayramlarda ve kutlamalarda tercih edildiği görülmektedir.

1. 1. Üst Bedene Giyilen Kadın Giysileri

Genel olarak üst bedene giyilen giysiler; çuha, üçetek entari (saya, dayra, deyre), köynek (gömlek-iç köyneği), cepken, yelek'tir. Bu giysiler genelde yün (çuha), kadife, ipek, keten ve pamuklu kumaşlardan üretilmiştir.

Dış giyim olarak giyilen ve yün kumaş anlamına gelen "çuha"; Osmanlı, Kafkas ve Türkmen giysilerinde yünlü dış giysilere verilen genel bir addir. Cepken

ve yelek adlarının yerine de kullanılan "çuha", Kars Müzesi envanterinde yer alan Osmanlı giysilerinde "kaftan" olarak da geçmektedir.

Osmanlı, Türkmen ve Kafkas kadın giysilerinde görülen üçetek entari, iç ve dış giysi olarak kullanılmıştır. Türkmenlerin kat kat ve geniş formlu (Resim 2) olarak giydiği "üçetek entarinin ön etekleri, ya düz biçimde serbest bırakılarak sarkıtılır ya da uçlarından kaldırılarak birleştirilir. Yeni evli bir kadının en az beş entari, üç etek ve bir yeleği bir arada giymesi gerekli görülür (Kırzioğlu, 1991a: s. 278). Kafkas tarzında (Resim 1) ise çoğunlukla belden aşağıya doğru genişleyen formdadır. Osmanlı üçetek (Resim 4) örneklerinde form özellikleri hem Türkmen hem de Kafkas üçeteklerine benzer olsa da işlemeleri ve motifleri ile onlardan ayrılmaktadır.

Göynek, çoğunlukla pamuklu ve ipek kumaştan üretilen, dizlere kadar uzanan ve yan kenarları yırtmaçlı giysidir. Üzerine mintane (yelek, gurduşka) veya cepken (çuha) giyilir. Yelek ve cepken bele oturmuş biçimdedir ve astarlıdır. Ön bel orta kısmından gümüş veya herhangi bir bağ ile tutturulur (Resim 5). Osmanlı ve Türkmen giysilerinde cepkenler benzer özellik göstermektedir. Göynekte ise Kafkas ve Osmanlı giyim tarzları benzerdir. Genelde hâkim veya "V" yakalıdır. "V" yakayı genç kızlar tercih ederler. Bunun nedeni boğaz altına altın, gümüş gibi gerdanlık veya başka takıların takılmasıdır. Gelin veya kadınların tercih ettikleri dik görünümlü hâkim yakalar ise daha çok kışlık olarak kullanılmıştır (İğdir Belediyesi, 1923: s.122).

1. 2. Alt Bedene Giyilen Kadın Giysileri

Alt beden giysileri; şalvar (tuman-saltak, fistan) (Resim 6) ve üçeteklerden oluşmaktadır. Şalvar, oldukça geniş ağıldır; paçaları ve beli lastik geçirilerek büzmeli yapıda olup ayak bileklerine kadar uzanır. Ayak bilekleri "...çorabın üzerine çıkarılır. Renk olarak üçetek ve şalvarın birbirini açacağı renkler tercih edilir. Daha çok kırmızı, çizgili ve desenli olanları kullanılır" (Erden vd., 1999: s. 237). İpek, pamuk vb. kumaşlardan olmakla birlikte genellikle üçetek entarinin kumaşı tercih edilir.

Şalvar; Kafkas, Osmanlı ve Türkmen giyimlerinde benzer özellikler göstermektedir. Kafkas, Osmanlı ve Türkmen kadınlarının giyiminde boydan elbise tarzında olan üçetek ise aynı zamanda alt bedene giyilen etektir.

1. 3. Kadın Tamamlayıcı Giysi Aksesuarları

Kadınların tamamlayıcı giysi aksesuarları genel olarak; başa giyilen, ayağa giyilen ve diğer giysi aksesuarları başlıkları altında incelenmiştir. Bu giysilerde, boncuk, düğme (sedef), altın, gümüş, bakır, motif gibi süslemeler dikkat çekmektedir.

1. 3. 1. Başa Giyilenler

Genel olarak baş giyiminde kullanılan başlıklar ve parçaları; dinge (kofik, araşkın), vala (kalagey, yaylık, alınlık, leçek), (başörtüsü), saç bağı (dulluk ipi), sakalduruk(sakaldırık, çene altlığı)tur. Yörede kadınların kullandığı iki tür başlık olmasına rağmen her ikisi için de aynı ad kullanılmaktadır. Birincisi (Resim 7a) Türkmen kadınların giydiği; üzerine boncuk işlemeli alınlık, vala, sakalduruk, vb. aksesuarların takıldığı başlık; ikincisi ise (Resim 7c ve 7d) Kafkas giysilerinde kullanılan, yine bir çember üzerine geçirilmiş altın-gümüş vb. dizili, üzeri sırma işlemeli, vala, keten takılan başlık türüdür.

Kadın başlıkları genel görünüş itibarıyla farklılık göstermez; üzerindeki detaylar ile birbirlerinden ayrılırlar. Bütün başlıklarda başa ilk olarak fesin kenarlarına kasnak geçirilip 4-5 cm yükselmesini sağlayan “dinge” (kofi, kofik)¹ giyilir. Dingenin üzerine ipek, keten, tül gibi örtüler bağlanır ve altın, gümüş, boncuk gibi çeşitli aksesuarlarla süslenir. Tepeliğin üst tarafı düz ise gümüş, bakır gibi madenlerden tepelik yerleştirilir; renkli boncuk işlenir veya üzerine kumaş geçirilerek boş bırakılır. Kars ve çevresinde adına “kelağay” veya çoğunlukla “vala” denilen; keten, ipek gibi beyaz veya renkli başörtüleriyle örtülür.

Alan araştırmaları ve yazılı kaynaklarda çoğunlukla Türkmen tarzı olarak nitelendirilen ve Kars genelinde dinge diye adlandırılan başlığın yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Dinge (Resim 7a); boncuk, gümüş, altın gibi aksesuarlarla süslenir ve genelde başlık kenarlarının her iki yanından, çene altına sarkacak ve kulak önlerine gelecek şekilde renkli boncuk dizileri tutturulur.

Yöre başlıklarında genç ve yaşlılara göre değişkenlik gösteren çeşitli bağlama şekilleri bulunmaktadır. Bunlardan biri dinge üzerine yöreye has özelliklere göre

çeşitli renklerde örtüler (vala) sarılmasıdır. Başlığın üzerine üçgen şeklinde, başa sarılan kısmı sade, iki kenarı renkli boncuklarla işlenmiş, püsküllü, keten kumaştan (Resim 7a) beyaz bir örtü örtülür. Yaşlılar genellikle dinge kullanmazlar. Gençlere göre daha sade bir başlık takarlar. Kısa fes, külah, takke gibi başlıklar takıp alınlarına sıkı bir şekilde yünlü çatma bağlarlar. Keten örtüleri sade ve çok az süslüdür. Orta yaşlıların dingeleri ise daha sade ve az gösterişlidir.

Osmanlı başlıklarında, dinge benzeri “fes” görülmektedir ve daha çok gümüş veya altın tepelikler (Resim 7b) ile süslenmiştir. Kafkas ve Türkmen başlıklarında kullanılan “hotoz” da Osmanlı başlıklarında kullanılmıştır. Hotozların çevresi kişinin mali durumuna göre altın, gümüş, işleme gibi malzemelerle süslenmiştir.

1. 3. 2. Ayağa giyilenler

Kadınlar ayaklarına; yemeni (çapula, iskarpin, kundura), pisi pisi, çarık ve çorap giyerler. Bazı yörelerde başa takılan örtü anlamına gelen yemeni, Kars yöresinde ayağa giyilen veya ayağı örten, herhangi bir bağı olmayan, kaba deriden yapılmış ayakkabılar için kullanılır (Resim 8a, 8c). Yörede yemeniye çarık, iskarpin, kundura da denildiği görülmektedir. Pisi pisi; yumuşak deriden yapılan, bazıları tabanlı bazıları da tabansız yumuşak ayakkabıdır. Günümüzde tabansız olarak kullanılan pisi pisi (Resim 8b), halk oyunlarında kadınlar tarafından giyilmektedir. Çarık ise tabanı olan ve bağcıklarla ayağa sabitlenen (giyilen) ayakkabıdır.

Çoraplar, genelde elde örme tekniği ile üretilir. Yörede çorap hammaddesi çoğunlukla yündür ve elde beş şişe işlenir. Kişinin ailesini, maddi durumunu ve sosyal yaşamını yansıtan motiflere sahip olan çorapların ön yüzeyinde (ayak), yörede bulunan halı ve kilim motifleri işlenir ve bunlar arasında da koçboynuzu önemli bir yere sahiptir. Tabanında ise çoğunlukla balıksırtı motifi (Resim 9) hâkimdir. Tamamı veya uçtan (bilekten) motifli ve sade olanları da vardır. Çoraplar bazen diz kapağının altına kadar uzatılarak şalvarın üzerine, bazen de şalvarın altına giyilir.

1. 3. 3. Diğer Giysi Aksesuarları

Yörede giysilerin süslenmesi ve bütünlük kazanması açısından giysi aksesuarları önem arz etmektedir. Bu

1 “Dinge” kelimesi Türkçe, “kofik” ise Farsçadır.

aksesuarlar; döşlük (göğüslük, tor), kolçak, gümüş ve altın kemer, kolan kemer ve kurşak (kuşak)'tan oluşmaktadır.

Giysilerde ve giysi aksesuarlarında renkli boncuktan, el emeği ile üretilmiş süslemelerden bir tanesi dikdörtgen ve kare şeklinde, tamamı taş boncuktan dokunan ve bir kumaş üzerine monte edilerek kadınların göğsüne takılan “tor” (göğüslük, döşlük)dur. (Resim 10) Üst ve alt köşelerinde düğme iliği bulunur. Üst ilikten boyuna, alt köşelerinden de arkaya bağlamak için bağlar mevcuttur. Bu bağlar aracılığıyla boğazdan bele kadar göğsü kapatacak ve göğüslüğün kısa kenarı üste gelecek şekilde boyundan ve belden tutturulur. Torun alt tarafı astarlıdır ve geometrik motifler meydana getirecek biçimde dizilen renkli boncuklar altta kumaş görünmeyecek kadar sık işlenir; dizili sedef veya renkli düğmeler ile de çevrelenir. Renkli olanları genç ve evliler; sade kumaş, siyah ve koyu renkleri ise genellikle yaşlılar ve dul kadınlar takmaktadırlar.

Gençler ve yaşlılar, kol dirseklerinden bileklerine kadar uzanan, hem kol dirsekleri hem de bilek kısımları büzgülü “kolçak” (Resim 10) takarlar. Bazen kol dirseklerine kadar toplanan bu kolçaklar iş yaparken, özellikle de hayvan sağarken kolların kirlenmemesi için kullanılır. Ayrıca yörede giyilen giysilerin bazıları truvakar kollu olduğundan kolları kapama görevini de yerine getirir. Yaşlılar çoğunlukla siyah ve koyu renkleri tercih etmelerine karşın gençler giysilerinin renklerine uygun canlı renkler tercih eder. Kolçağın bilek kısmında bulunan ince manşet tarzı kumaş ile kolçak rengi genellikle zıt renklidir. “Bu zıt renkte olan kolçak tasmaına zincef denir. Geniş olan kolçağın ortasından bir bağ ile hafif sıkılarak boğum yapılır” (Görgünay, 2008: s. 296).

Dokuma tekniği ile üretilen kuşak ve kolonlar çoğunlukla yünden yapılmakla beraber az da olsa ipekli olanları da mevcuttur. Yörede dış giysinin üzerine, bele sarılarak tamamlayıcı giysi olarak kullanılan kuşaklarda genellikle pastel renkler tercih edilmiştir. Çoğunlukla Türkmen giysilerinde kullanılan kolan kemer; yöredeki kilim, halı ve çorap motiflerinin hâkim olduğu, elde veya makinada dokunarak üretilen yün kemerdur (Resim 11a). Kemer, bele sarılarak, giysinin en dış kısmına takılır ve uç kısımları belin yanlarından sarkıtılır. Kemerin uç tarafları boncuk, renkli düğmeler ve püsküllerle süslüdür. Özellikle motifli

boncuk işlemler ön plandadır. Kemerde kullanılan bu boncuk ve düğmeler kemere canlılık verir. 19. yy Osmanlı gümüş kemerlerinden olan Resim 11c'deki örnek, parçaların yan yana dizilmesiyle yapılmıştır. Kemerin alt uç kısımlarından süslü daireler (çingil) sallanmaktadır. Kemer tokası gümüş bir plaka üzerine monte edilmiş bitkisel motiflerle işlenmiştir. Yine kemer tokasının, hemen altından sallanan ucunda, kemer alt kenarlarında bulunan, içerisi motifli zincirli halkalar görülür. Motifler, telkâri, kabartma ve granülasyon teknikleri ile yapılmıştır.

Savat, granülasyon, kabartma gibi tekniklerin kullanıldığı kemerlerde tokalar daha iri ve gösterişlidir. Kemerin parçaları çoğunlukla deri üzerine geçirilerek monte edilir.

Yün ve enli kurşaklar yine bele sarılarak kullanılır ve genelde yaşlılar tarafından tercih edilir (Resim 11b). Yöresel kilim ve halılarda karşımıza çıkan motifler bu kurşaklarda da görülmektedir. Yaşlılar çoğunlukla siyah, kahverengi gibi koyu renkler tercih ederler ve kurşağın uçları genelde püsküllüdür. Bu kurşakların enli ve uzun olmasının nedeni omuzlara atılarak şal olarak da kullanılabilmesidir. İpek olanları da mevcuttur.

Sonuç

Kars geleneksel kadın giysilerinin incelendiği bu çalışmada, Kars geleneksel giyim kültürüne yansımış öğelerin; coğrafi koşullar, inanç sistemleri, ekonomik yapı, sosyal yaşam, sanat anlayışı ve teknolojileriyle etkileşimi ele alınmıştır.

Bu giysiler, çoğunlukla tezgâhlarda dokunan kumaşlardan elde edilmiş; ilde iklimin soğukluğundan dolayı genellikle yünlü, sınırlı olması ve geçmişte İpek Yolu başta olmak üzere ticaret yollarının geçiş güzergâhında kalmasından dolayı ipekli giysiler kullanılmıştır.

Araştırmalarımız neticesinde geleneksel giyim-kuşam biçimlerinin günlük yaşamda neredeyse tamamen terk edildiği tespit edilmiştir. Düğün, kına, sünnet, bayram vb. özel gün kutlamalarında da geleneksel giysiler yerine günün modası olan hazır giyim-kuşam örnekleri tercih edilmektedir. Günümüzde günlük yaşamda kullanımına çok az rastlanabilen geleneksel giysiler artık yalnızca müze teşhir alanlarında yer verilen örneklerle sınırlıdır. Özellikle

Kafkas giysilerinin halk oyunlarında da kullanıldığı görülsede bunlar form olarak geleneksel giysilerle benzerlik gösteren ancak kullanılan malzeme, kullanım amacı, tamamlayıcı unsurlar vb. özellikler bakımından geleneksel giysiler ile farklılıkları bulunan örneklerdir.

Sınır bölgesinde bulunan Kars'ın göç, savaş gibi nedenlerle farklı etnik grupları bünyesinde barındırması Kafkas, Türkmen ve Osmanlı geleneksel kadın giysilerinin bir arada kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu üç giysinin bütününe bakıldığında birbirinden farklı özellikleri yanında ortak noktaları bulunduğu da görülebilmektedir. Özellikle Osmanlı ve Kafkas giysileri form, süsleme, kullanılan malzeme ve kullanım amacı bakımından benzerlik gösterir. Yalnızca Osmanlı giysilerinin süsleme ve işçilik bakımından daha gösterişli olduğu söylenebilir.

Gözlemler, yazılı ve yazısız kaynaklar, görüşmeler vb. ışığında elde edilen veriler aracılığıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın, literatüre katkı sağlayarak kültürel değerlerimizin bir parçasını meydana getiren Kars geleneksel giysilerinin yaşatılmasını sağlaması ve sonraki çalışmalara kaynak meydana getirerek bu değerlerimizi gelecek nesillere aktaracak bir kültürel bellek oluşturması en büyük temennimizdir.

Kaynakça

Aydın, S. (2005). *Halk Oyunları Derleme ve Araştırması*, Kars: Kars Valiliği Yayınları.

Bayrambey, K. (Ed.), (2018). *Kars Gezi Rehberi*, Kars: Tan Matbaası Yayınları.

Bingöl, A. (2003). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Demirsipahi, C. (1975). *Türk Halk Oyunları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.

Doğan, H. (2018). *Caferilik, Kars Caferilerinde Dini İnanç ve Sosyal Hayat*. Bursa: Emin.

Dündar, S., Çetinkaya, H. (2002). *Terekemeler (Karapapaklar)*. Ankara: Dündar.

Erden, B., Şenol A., Tezsever, S., Kartal, G. (1999). *Türk Halk Oyunları Giysileri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Görgünay, N. (2008). *Geleneksel Türk Giyim Tarihi*, İzmir: Sergi.

Iğdır Belediyesi (1923). *Iğdır kültürü*, Iğdır: Iğdır Belediyesi.

Kalafat, Y. (2012). *Halk Kültürü Kültürel Kimlik Milli Strateji*. İstanbul: Berikan.

Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (1959). *Kars Müze Envanter Defteri*, Kars.

Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (2018). *Kars Müzesi Raporu*, Kars.

Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*, İstanbul: Işıl Matbaası.

Kırzioğlu, M. F. (1991a). Anadolu Cephemizde Geçen Son Altı Türk-Rus Savaşı'nda Kars'taki "Serhad-Ruhu"nu Besleyen Halk Geleneklerimiz, *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kars, 169-189.

Kırzioğlu, N. G. (1991b). Hanak'ta "Maraş-Altı"ndan Gelme Türkmenlerin Geleneksel Kadın Giyimlerinin Milli Kültürdeki Yeri, *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Kars, 277-288.

Kırzioğlu, N.G. (1994). *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.

Köymen, M. A., Uysal, A. E., Kazmaz, S., Yamakoğlu, C., Toygar, K. (1964). Selçukluların Kars İli Fethinin Önemi, *Kars Armağanı*, 141-196.

Mert, A. (2013). *Sağlık Kültür Daire Başkanı Ayhan Mert ile Kars Giysileri Konulu Görüşme*, Kars.

Orta Doğu Video İşletmeleri A.Ş. (1986). *Tarihi Türk Kadın Kıyafetleri*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.

Öztürkhan, Y. (2019). Fotoğrafçı Öztürkhan ile Kars Giysileri Konulu Görüşme, Görüşmeyi Yapan: Emine Erdoğan, Kars

Ural, S. - Oran Arslan, N. (2015). *Cumhuriyet Devri Kars Tarihi*, Erzurum: Eser Basın Yayın.

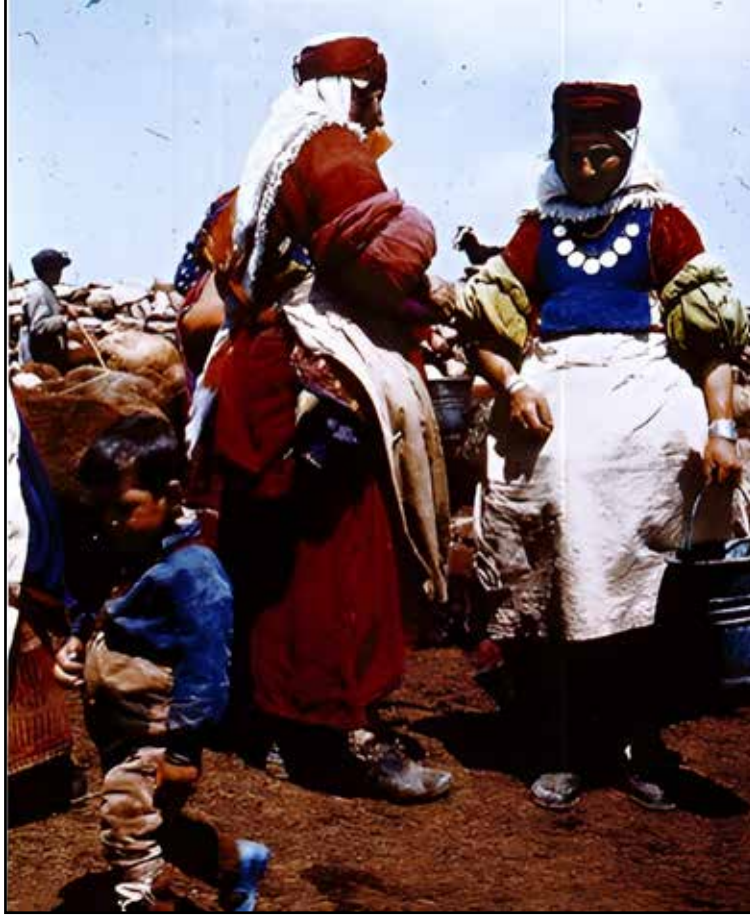
Ekler

Resim 1: Türkmen (Sol Çift) ve Kafkas Giysileri (Sağ Çift) (Öztürkhan, 2019).

Resim 2: Kars, Türkmen Evli Kadın Kıyafeti
(Orta Doğu Video İşletmeleri A.Ş.,1986, s. 97-98).

Resim 3: Yaylada Süt Sağan Yaşlı Kadınlar (Görgünay, 2008: s. 304).

Resim 4: 18. yy Osmanlı Entari (Üst Çift) ve Kaftan (Alt Çift) (Kars Müzesi, 2018).

Resim 5: Göynek ve Cepken giyimli kadın (Çiftçi, 2015: s.131).

Resim 6: Kadın Şalvarı (Öztürkhan, 2019).

a. Türkmen başlığı

b. Osmanlı Kadın Tepeliği

c. Kafkas Başlığı

Resim 7: Başlık Örnekleri, a. Türkmen Başlığı (Kırzioğlu, 1991b: s. 425); b. Osmanlı Tepelik (Kars Müzesi, 2018); c. Kafkas Başlığı (Aydın, 2005: s.78).

a. Yemeni

b. Pisi Pisi

c. Yemeni (Çarık, İskarpın, Kundura)

Resim 8: Ayakkabı Örnekleri, a. Yemeni, b. Pisi pisi (Aydın, 2005:75-80); c. Yemeni

(Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019).

Resim 9: Yün Çorap, Önden (Üst) ve Arkadan (Alt) Görünümü (Mert, 2019).

Resim 10: Tor, Kolçak (Ege Üniversitesi Etnoğrafya Müzesi, 2019).

a. Kolan Kemer (Bel Bağı)

b. Kurşak

c. Gümüş Kemer

Resim 11: Kemer ve Kuşak Örnekleri, a. Kolan Kemer (KK2, 2019); b. Kurşak (Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019); c. Gümüş Kemer (Kars Müzesi, 2018)